

KARAHİTAYLAR

kiş önce Semerkant ve Buhara'yı ele geçirdi; daha sonra da Seyhun ırmağını geçerek Tayangu'nun ordusunu ilâmiş saharasında (veya Talas'ta) mağlûp edip kendisini esir aldı. Çaresiz kalan ordu başşehir Balasagun'a dönünce ahali kale kapılarını kapattı. Bunun üzerine kuşatma altına alınan şehir üç gün yağma edildi ve katliama mâruz kaldı. 1209'da Karahitaylar'ın tâbilerinden Uygur Hükümdarı İdikut Barçuk, Cengiz Han'a bağlandı. Bu sırada Hârizmşahlar, Moğol Naymanlar'ın hükümdarı ve Gürhan Ch'e-lu-ku'nun damadı olan Küçlüğ Han ile anlaşarak ayrı yönlerden saldırdılar. Önce Küçlüğ, arkasından Hârizmşah Muhammed b. Tekiş ve sonra tekrar Küçlüğ zafer kazandılar. Böylece Karahitaylar'a son darbeyi vuran Küçlüğ kayınpederi Ch'e-lu-ku'yu esir ederek bu devlete son verdi (1211).

Karahitay Devleti'nin sınırları en geniş olduğu dönemde doğuda Çin'in batısındaki Hsi-hsia'ya, kuzeyde Altay dağlarındaki Nayman ülkesine, batıda Ceyhun ırmağına, güneyde ise Belh, Tirmiz ve Hosten'e dayanıyordu. Doğuda Beşbalık'tan başlayarak Turfan, Karaşar ve Kuça'da oturan Uygur Türkleri, kuzeyde Aşağı İli'de oturan Karluklar, güneybatıda Mâverâünnehir ve Kuzey Afganistan halkları, Doğu İran'da da müslüman Türkler ve diğer bazı kavimler Karahitaylar'a tâbi idiler. Müslüman yazarlar tarafından putperest olarak tanıtilen Karahitaylar'ın dinleri Budizm ile Şamanizm karışımı bir mahiyette idi. İbnü'l-Esir ilk hükümdarlarını Maniheizt olarak gösterir (*el-Kâmil*, XI, 82). Karahitaylar, İslâmiyet'i kabul etmemekle birlikte genelde bütün din ve inançlara karşı hoşgörölü davrandılar; son gürhan Ch'e-lu-ku'nun gizlice müslüman olduğu da rivayet edilir (Cûzcânî, II, 96). Çin hece sisteminden uyarlanmış özel bir yazıya sahip olan Karahitaylar sürekli kendi kültürlerine dayanarak eski Liao İmparatorluğu'ndan getirdikleri gelenekleri ve idare sistemini muhafaza etmişlerdir. Devlet idaresinde Yeh-lü ve Hsiao adlı iki aile büyük rol oynamıştır. Beş hükümdardan ikisinin kadın olması ilgi çekicidir ve kadınların toplumda önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir. İpek yolu güzergâhını elinde bulunduran Karahitaylar doğu ile olan ticarî münasebetlerini daha da güçlendirdiler. Karahitaylar'ın yıkılmasından sonra hânedana mensup Barak Hâcib (Kutluğ Han) Kirman'da Kutluğhanlılar adıyla bilinen bir devlet kurmuştur (1222).

BİBLİYOGRAFYA :

Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, XI, 80-84; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, 261, 300, 310; II, 13, 19, 94-96; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), II, 61 vd., 70-76; C. D'Ohsson, *Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz-khan jusqu'à Timour ou Tamerlan*, La Haye - Amsterdam 1834-35, I, 441 vd; E. Bretschneider, *Central and Western Asia*, London 1876, s. 22-43; V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, s. 65-69, 71-96, 101-126; a.mlf., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 403, 406-408, 416-420, 422-433, 435-456; a.mlf., "Karahitay", *İA*, VI, 273-276; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1980 (İstanbul 1946), s. 60, 61; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 241-244; Spuler, *İran Moğolları*, s. 29, 30, 40, 47, 171; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara, 1964, s. 91-101, 187-193; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 167-169; *Liao Shih*, Tai-pei 1987, I-II; J. Gernet, *A History of Chinese Civilization*, Cambridge 1990, s. 352-360; Osman G. Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Karahitaylar-Katavan Savaşı* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Özkan İzgi, "Kuruluş Devrinde Uygurların Kitanlara Tesisleri ve Uygur, Gazneliler Arasındaki Münasebetler", *TED*, 7-8 (1977), s. 7-16; C. E. Bosworth, "Karâ Khitay", *EP* (İng.), IV, 580-583; Abdülkerim Özeydin, "Barak Hâcib", *DİA*, V, 62; a.mlf., "Gürhan", a.e., XIV, 323.

AHMET TAŞAÇIL

KARAHİSAR

Türkiye'de bazı yerlerin ortak coğrafi adı.

Ülkemizde ikisi Trakya'da -biri Karahisarlı şeklinde olmak üzere- otuzdan fazla yerde Karahisar adına rastlanmaktadır. Genellikle ulaşılması güç yerlerde kurulmuş hisarlarla (kale) bunların yanı başındaki yerleşme yerlerine Karahisar adı verilmiştir. Hisar kelimesinin başına eklenen kara sıfatı, genellikle üzerinde hisar bulunan yükselişinin sert bazalt ya da trakit lavlarından oluşmuş koyu renkli bir görünümde olmasıyla ilgilidir. Ülkemizde Karahisarlar'ın birbirine karışmaması için çoğunun başına birer tanımlayıcı kelime ilâve edilmiştir. Bu isim bazan söz konusu Karahisar'ın hangi yörede bulunduğunu ifade eder: Vankarahisarı, Tekekarahisarı, Develikarahisarı gibi. Bazan Şarkikarahisar örneğinde olduğu gibi yön ifade eder. Bazan da yerleşmenin veya çevresinin önemli bir ürününü hatırlatır (Afyonkarahisar ve Şarkikarahisar'ın başka bir adı olan Şebinkarahisar örneklerinde afyon ve

şap ürünlerini anımsatması gibi). Bir kısım Karahisar isminin ise başına değil sonuna başka bir kelime eklenerek yer ismi oluşturulmuştur. Ankara'nın Nallıhan ilçesi sınırları içinde bulunan Karahisarkozlu ve Karahisargölcük ile Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Karahisartatlı köyleri gibi. Bazan da Karacahisar ve Karahisarlı gibi az farklı yerleşme isimlerine rastlanmaktadır. Türkiye'deki Karahisarlar'ın en tanınmış olanları Afyonkarahisar ile Şebinkarahisar'dır.

Develikarahisar (günümüzdeki adı Yeşilhisar). Erciyes dağının güneyindeki Develi ovasının (Develikarahisar ovası) batı kenarındaki bir tepenin yamacında deniz seviyesinden 1150 m. yükseklikte kurulmuştur. Kayseri'yi Niğde'ye bağlayan karayolu ve demiryolu buradan geçer. Bugünkü yerleşmenin 4 km. kadar güneybatısındaki Kaleköy yakınında bulunan ve İlkçağ'a ait harabeleri görülen (Zengibar Kalesi) Nora veya Cybystra antik şehirlerin mirasçısı olan Karahisar, Selçuklular'dan sonra Eretnaoğulları'nın hâkimiyetinde kalmış, bir süre Kadı Burhâneddin Devleti'nin, ardından Karamanoğulları Beyliği'nin idaresi altına girmiştir. 1391'de Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldıysa da burada kesin bir hâkimiyet kurulamadı. Osmanlılar, Karamanoğulları ve Kadı Burhâneddin Devleti sınırları yakınında bulunduğundan sık sık bu üç devlet arasında el değiştirdi. 1474'te Fâtih Sultan Mehmed'in Karaman Beyliği'ne son vermesi üzerine kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Bu dönemlerde Develikarahisar olarak tanınan kasaba aynı ovanın doğusunda bulunan Develi kasabası ile karıştırılmış, birine ait bilgilerin diğerine ait gibi gösterilmesi yakın zamanlara kadar sürmüştür. Develikarahisar, Osmanlı yönetiminin ilk dönemlerinde Karaman eyaletinin Niğde sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. 1530'da burası dört mahalleden oluşan (Yukarı mahalle, Orta mahalle veya Cami, Kadı Mescidi mahallesi ve Şâmî Mescidi mahallesi), 118 hâne (yaklaşık 550 kişi) nüfusu bulunan küçük bir kasabaydı (387 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri*, I, 184). Kalesinde ise altmış iki muhafız görev yapıyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında eyalet sisteminin vilâyet sistemine geçilince burası Ankara vilâyetinin Kayseri livâsı içinde yer aldı. XIX. yüzyılda Karahisar birkaç yüz evden müteşekkil bir köy olarak tasvir edilmiştir. Bu yerleşmenin gelişme göstermemesinde, Erciyes dağı eteklerin-

den Karahisar yakınlarına kadar uzanan ve Sultan sazlığı adı verilen geniş bataklıkların da rolü vardır. Gerileme devam edince kaza merkezi de Erciyes'in güney eteklerindeki Everek'e (bugünkü Develi) nakledildi. Develikarahisar, Kayseri sancağının merkez kazasına bağlı bir nahiye merkezi durumuna geldi. Daha sonra da Kayseri sancağının İncesu kazası sınırları içinde nahiye merkezi durumunu sürdürdü. Bu dönemlerde artık sadece Karahisar olarak adlandırıldı. Cumhuriyet döneminin başlarında da Kayseri ilinin İncesu kazasına bağlı bucak merkezi olan Karahisar'ın adı, çevresinin meyve (özellikle elma, ikinci sırada kayısı) bahçeleriyle çevrili olması sebebiyle Yeşilhisar'a dönüştürüldü ve 1948 yılında çıkarılan 5071 tarihli kanunla bir ilçe merkezi durumuna getirildi. Nüfusu bucak merkezi olduğu yıllarda 5000'i bulmazken (1940'ta 4763) ilçe merkezi olduktan sonra 5000'i aştı (1950'de 5812 nüfus) ve ilk defa 1975'te 10.000'i geçti (10.409). 1985'te 13.711'e çıktıktan sonra bir düşüş göstererek 1990'da 11.904'e ve 1997'de 10.000'in de altına inerek 9549'a geriledi.

İscekarahisar (günümüzdeki adı İscehisar). Afyonkarahisar şehrinin yaklaşık 22 km. kuzeydoğusunda bulunur. İzmir'i Afyon üzerinden Ankara'ya bağlayan önemli karayolu İscehisar'ın yakınından geçer. Deniz seviyesinden 1115 m. yükseklikte bulunan bu yerleşmenin adı bazı kaynaklarda Eskikarahisar olarak da geçer (Hamilton ve Charles Texier'de olduğu gibi). Eskiçağ'da Anadolu'nun önemli mermer ocaklarının bulunduğu Dokimion şehrinin yerini alan İscehisar'ın mermerleri çeşitli yerlere gönderiliyordu. Daha sonra işletilmeyen bu ocaklar, XX. yüzyılın hemen başlarında bazı Avrupalı müteşebbisler tarafından yeniden bir süre işletmeye açıldı. Cumhuriyet'in başlarında Afyon'un merkez ilçesi sınırları içinde bir nahiye merkezi durumunda olan İscehisar'ın nüfusu 1955 yılında 3000'i geçiyordu (3293). 1975'te 5000'i geçti (5398). 1987'de aynı adla kurulan bir ilçenin merkezi oldu. 1990 yılında 10.000'i aşan nüfusu (10.071) 1997'de gerileyerek 9633'e düştü.

Vankarahisarı. 1990 yılına kadar Van ilinin Özalp ilçesine bağlı olan köy (1950'de 160, 1975'te 503, 1985'te 828 nüfus) bu tarihte yeni kurulan Saray ilçesi sınırları içinde kaldı. 1990'da 948'e yükselen nüfusu 1997'de 969'u buldu. Van'ı Kotur'a bağlayan tarihî yolun epeyce uzağında kalmasına rağmen Evliya Çelebi Van'dan

Kotur'a giderken buraya uğradığını söylemektedir.

Eskişehir İli Sınırları İçindeki Karahisarlar. Hamamkarahisarı, Eskişehir ili sınırları içinde Sivrihisar ilçesine bağlı köy. Sivrihisar'ın 17 km. doğusunda bulunan bu köy, yeni haritalarda ve nüfus istatistiklerinde Hamamkarahisar olarak geçmektedir. 1950'da 443 nüfuslu olan köy, 1990'da Sivrihisar'dan ayrılarak ilçe olan Günyüzü'nün sınırları içinde kaldı (1990'da 627 nüfus). Daha sonra yeniden Sivrihisar'a bağlandı (1997'de 592 nüfus). Eskişehir ilindeki bir başka Karahisar da eski kaynaklarda Karacahisar ya da Karacaşehir olarak geçen yerdir. Osmanlı kaynaklarında Osmanlılar'ın ilk yerleştikleri bir yer olarak geçen ve 1288'de Osman Bey tarafından alındığı belirtilen Karacahisar, XV. yüzyılın ikinci yarısında Sultanönü sancağının sınırları içinde bulunuyordu. XVII. yüzyılda Eskişehir'e bağlı bir nahiye merkeziydi. Günümüzde Eskişehir'in 13 km. kadar güneybatısında bulunan ve Karacaşehir adı verilen bir köy durumundadır (1975'te 528, 1997'de 340 nüfus).

Ankara İlindeki Karahisarlar. Ankara'nın Nallıhan ilçesi sınırları içinde Karahisar ismi taşıyan birkaç köye rastlanmaktadır. Bunlar Nallıhan ilçe merkeziyle Sarıyar baraj gölü arasında yer alan Karahisar (1975'te 118, 1997'de 45 nüfus), Karahisargölcük (1975'te 151, 1997'de 78 nüfus) ve Karahisarkozlu (1975'te 67, 1997'de 26 nüfus) gibi nüfusları sürekli azalan köylerdir. 1530 tarihli kayıtlarda adına rastlanan Karahisarınallı, Bepazarı kazasına bağlı nahiye olup sınırları içinde nahiye ile aynı adı taşıyan küçük bir kasaba mevcuttu. Burası on dokuz hânedan ibaret olup nahiye merkezi durumundaydı (166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s. 108).

Sivas İlindeki Karahisarlar. Sivas'ın Ulaş ilçesine bağlı biri belde (Yenikarahisar 1997'de 1807 nüfus), diğeri köy durumunda (Eskikarahisar 1997'de 620 nüfus) iki yerleşme bulunur. Kiepert haritasının 1915 tarihli Sivas paftasında da aynı isimlerle geçen köyler, 1946 tarihli 1/500.000 ölçekli Türkiye haritasının Sivas paftasında Karahisarıcedid ve Karahisariatik şeklinde yer almaktadır. Halk Eskikaraşar ve Yenikaraşar isimlerini de kullanmaktadır. Aynı ilin sınırları içinde Gürün ilçesine bağlı ve ilçe merkezinin 7 km. güneybatısında bulunan Karahisar köyü sürekli nüfus kaybına uğrayan bir yerleşmedir (1975'te 308, 1990'da 150, 1997'de

57 nüfus). Sivas ili sınırları içinde ayrıca iki Karacahisar ismine rastlanmaktadır ki bunlardan biri İmranlı ilçesine bağlı Karacahisar (1997'de 39 nüfus), diğeri Zara ilçesine bağlı aynı isimli yerleşmedir (1997'de 255 nüfus).

Çorum İlindeki Karahisarlar. Kiepert haritasında Alacahöyük'ün biraz kuzeyinde biri köy, diğeri harabe olarak birbirine yakın iki Karahisar ismi görülmekteyse de günümüzde sadece Çorum'un merkez ilçesi sınırları içinde olan (1997'de 721 nüfuslu) bir Karahisar köyü bulunmaktadır (eski adı Karasor). 1530 tarihli kayıtlarda Çorum'a bağlı olarak Karahisarıdemirli adlı bir kaza merkezinin adı geçer. Bir kale ve etrafında iki mahalleli bir kasabadan oluşan bu yerleşme daha sonra Kalehisar olarak anılmıştır. 1530'da Kadı ve Kazancılar ismini taşıyan iki mahallede doksan yedi hâne bulunuyordu (yaklaşık 500 kişi). Ayrıca kalede dokuz muhafız görev yapıyordu (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri, II, 419-427). Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eserinde burası Karahisarıdemirci adıyla geçer (s. 625).

Yozgat İlindeki Karahisarlar. Hamdullah el-Müstevfi'nin eserinde de adı geçen, Seydi Ali Reis'in Sivas'tan Bozok ve Kırşehir'e giderken ziyaret ettiğini söylediği Karahisar, Karahisarıbehrâmşah adıyla bilinmekte olup 1530'da Zile kazasına bağlı bir nahiye olarak gösterilmiştir. Bir kale ve küçük bir yerleşmeden ibaret olan nahiye merkezinin adı Karahisarıbehrâmşah-ili şeklinde kaydedilmiş, kırk altı hâne (200 kişi) nüfusu bulunan, iki zâviyenin yer aldığı küçük bir kasaba olduğu, kalesinde on muhafızın görev yaptığı belirtilmiştir (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri, II, 465-466). Burası XVII. yüzyılda Sivas eyaletine bağlı bir kazanın merkeziydi. Daha sonra Yozgat'ın Akdağmadeni kazasının Karamağara nahiyesinin merkezi olunca Karamağara adıyla anılmaya başlandı. 1990'da Akdağmadeni'nden ayrılarak Saraykent adıyla kurulan ilçenin merkezi oldu (1997'de 9977 nüfus). Artık ismi yaşaymayan bu Karahisar'ın dışında günümüzde Yozgat ili sınırları içinde iki Karahisar ismine daha rastlanmaktadır: Akdağmadeni ilçesine bağlı Karahisartatlısı (1997'de 267 nüfus) ve Kadışehri ilçesi sınırları içinde Karahisarkemallisi (şimdi sadece Kemallı deniyor; 1997'de 417 nüfus).

Konya İlindeki Karahisarlar. Beyşehir ilçesine bağlı Karahisar adlı bir köyle (1997'de 380 nüfus) Kadınhanı ilçesi sınır-

ları içinde Karahisarlı köyü (1997'de 212 nüfus), ayrıca Bozkır ilçesine bağlı Karacahisar köyü (1997'de 186 nüfus) bulunmaktadır.

Trakya'daki Karahisarlar. Edirne'nin Keşan ilçesine bağlı Karahisar köyü ile (Keşan'ı Enez'e bağlayan yol üzerinde, 1997'de 374 nüfus) Tekirdağ ilinin merkez ilçesi sınırları içindeki Karahisarlı köyü (1997'de 212 nüfus) olmak üzere iki tanedir.

Manisa İlindeki Karahisarlar. Eski kaynaklara atfen günümüzdeki Turgutlu yerleşmesinin Karahisar olabileceğine dair bir ima bulunmaktaysa da (İA, VI, 284) İbn Fazlullah el-Ömerî'nin Turgutoğlu-ili'nde olduğunu belirttiği Karahisar, Karaman bölgesindedir (*Mesâlikü'l-ıbsâr* [Anadolu Kısmı trc. Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları ve Candar-oğulları Beylikleri* içinde], s. 188). Yalnız günümüzde Manisa ili sınırları içinde biri Demirci, diğeri Soma ilçesi sınırları içinde olmak üzere Karacahisar adlı iki yerleşmeye rastlanır (1997'de nüfusları sırasıyla 196 ve 280). Bunlardan Demirci'ye bağlı olana günümüzde Eskihsar denilmektedir.

Bunlardan başka Muğla'nın Milas, Balesir'in Balya, Isparta'nın Aksu, Uşak'ın merkez ilçesi sınırları içinde Karacahisar adlı yerler vardır. Denizli ilinin Tavas ilçesi sınırları içinde, Tavas'ı Karacasu üzerinden Aydın'a bağlayan yol üzerindeki Karahisar beldesi (1997'de 4084 nüfus) geleneksel Denizli el dokumacılığının bulunduğu yerlerden biridir. Bu kasabada daha çok jakarlı bez dokuyan tezgâhlar vardır. Kaynaklarda Tekekarahisar'ı ya da Karahisarıdalya olarak geçen, Yâkût el-Hamevî'nin Antalya yerine yanlışlıkla Antakya civarında gösterdiği Karahisar günümüzde mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), Ankara 1996-97, I, 189, 190; II, 419-427, 465-466; 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 108; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr* (Anadolu Kısmı, trc. Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları ve Candar-oğulları Beylikleri* içinde), Ankara 1980, s. 188; Seydi Ali Reis, *Mir'âtü'l memâlik* (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1313, s. 96; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 620, 625; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 275-276; *Bursa Salnâmesi* (1325), s. 125; Cuinet, I, 320-321; Ch. Texier, *L'Asie mineure*, Paris 1839, I, 145-152; W. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1842, I, 461, 467; 1.800.000 Ölçekli Türkiye Haritası Yer Adları Cetveli, Ankara 1946, tür.yer.; *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Ankara 1946, I, 373, 599, 610, 1136; Halûk Cillov, *Denizli El*

Dokumacılığı Sanayii, İstanbul 1949, s. 37-38, 76, 82, 95; *Belediye Yıllığı*, Ankara 1950, III, 755-760; Reşat İzbirak, *Develi Ovası ve Ekonomik Gelişmesi*, Ankara 1953, s. 1, 2, 12, 13, 18, 26, 30, 31, 33, 35, 37, 38; *Köylerimiz*, Ankara 1968, s. 215, 316, 561; R. C. Jennings, "The Population, Society and Economy of the Region of Erciyeş Dağı in the Sixteenth Century", *Collection Turcica III Contributions à l'Empire Ottoman*, Paris 1983, s. 177, 194-195; *Gazetteer of Turkey*, Washington 1984, II, 784; Besim Darkot - Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 67, 89; Nuriye Garipağaoğlu, *Ulaş Hauzasının Coğrafi Etüdü*, İstanbul 1996, s. 85, 88, 89, 91; ayrıca bk. kitaptaki çeşitli haritalar; Ahmet Ardel, "Keşan - Enez Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 10, İstanbul 1959, s. 138-144; I. Beldiceanu - Steinherr - N. Beldiceanu, "Deux villes de l'Anatolie pré-Ottomane, Develi et Qarahışar, d'après des documents inédits", *REI*, XXXIX/2 (1971), s. 337-386; M. Türker Acaroğlu, "Denizli'de Yer Adları", *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu: Bildiriler*, Denizli 1989, s. 28-73; Besim Darkot, "Karahisar", *İA*, VI, 276-284; J. H. Mordtmann - [X. de Planhol], "Qarâ Hışâr", *EP* (Fr.), IV, 601-604; Cengiz Orhonlu, "Qarâdjâ Hışâr", *a.e.*, IV, 622-623.

METİN TUNCEL

KARAHİSAR MEVLEVİHÂNESİ

XIV. yüzyılda Afyon'da kurulan,
Divane Mehmed Çelebi'nin
(ö. 951/1544'ten sonra)
medfun bulunduğu mevlevihâne.

Afyon il merkezinde Karahisar'ın eteğinde Sivritepe'ye çıkan dik yamacın başlangıcında, bugünkü Zâviyesultan mahallesinde kuzeyden güneye meyilli olarak inen yaklaşık 5000 m²'lik bir arsa üzerinde bulunmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den sonra âdeta ikinci pîr olarak kabul edilen Divane Mehmed Çelebi burada medfun olduğundan Mevlevîler'ce Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra en önemli Mevlevî Âsitânesi olarak kabul edilen mevlevihâne bugün Mevlevî Camii veya Türbe Camii olarak bilinmektedir.

Mevlevihânenin ne zaman, kim tarafından ve kimin adına yaptırıldığı, planının ne şekiller aldığı kesin olarak bilinmemektedir. Mevlevîliğin Afyonkarahisar'la ilişkisinin daha Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî zamanında başladığı, Sultan Veled'in bir süre burada kaldığı ve kızı Mutahhara Hatun'u 1276 yılında Germiyanlı Savcı Bey'in oğlu Umur Bey'le evlendirdiği, aynı zamanda ilk Mevlevî tekkesinin nüvesini kurma girişiminde bulunduğu bilinmekle birlikte bu girişimin nasıl sonuçlandığı konusunda yeterli bilgi yoktur. Ârif Çelebi Afyon'da misafir kaldığında ev sahibi

Sâhiboğlu Ahmed Bey'in bağışladığı arsaya 1316'da aşşap bir dergâh yapılmış, aynı yıl Mutahhara Hatun'un oğlu Germiyanlı Yâkub Bey dergâh fakirlerinin geçinmesi için dayısı Ârif Çelebi'ye Büyük-kalecik, Küçük-kalecik ve Ortakalecik köyleriyle Kışlacık, Deper (Ataköy), Kozluca, Çukurköy gibi yerleri mevlevihâneye vakfetmiştir. Yıldırım Bayezid 1392'de Yâkub Bey'in kaybolan 1316 tarihli vakfiyesinin yenilenmesini emretmiştir. II. Yâkub Bey ise 1422 tarihli vakfiyesinde mevlevihâneye Atanos, Ağaça, Sarıcaova, Gezler gibi beş köy daha vakfetmiştir. Mevlevihâne çeşitli bağış ve vakfedilen mülklerle çok zengin gelirlerle sahip olmuştur.

Kuruluşundan Mutahhara Hatun'un torunu Germiyanlı Balı Mehmed Çelebi'ye (Abâpûş-i Velî) kadar (ö. 890/1485) on altı kişi dergâhta postnişinlik yapmıştır. Mevlânâ soyundan ilk postnişin olan Abâpûş-i Velî'nin yerine oğlu Divane Mehmed Çelebi geçmiştir. Divane Mehmed Çelebi'nin kızı Destînâ Hatun ve Küçük Ârif Çelebi'nin kızı Güneş Hatun, küçük yaşta olan oğullarına vekâleten dergâh postnişinlik görevini üstlenmişlerdir. Divane Mehmed Çelebi başta olmak üzere Mevlevîliğin birçok seçkin siması beslekâr Küçük Mustafa Dede, *Gülşen-i Esrâr*'ın yazarı Muğla Mevlevihânesi postnişini İbrâhim Şâhidî bu dergâhta yetişmişler ve burada defnedilmişlerdir.

Destînâ Hatun (1560 civarı) ve Güneş Hatun'un (1683 civarı) postnişinlik dönemlerinde dergâh büyük bir yangın geçirmişse de kendi imkânlarıyla onarılmıştır. Zîver Paşa'nın türbe kapısına hâkkolunmak üzere yazdığı kasideden (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 13574) Sultan Abdülme-

Karahisar Mevlevihânesi

